

16. YÜZYIL ÜSKÜDAR ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE İÇKİ İÇME SUÇU VE CEZASININ İSLAM HUKUK DOKTRİNİYLE MUKAYESESİ

THE COMPARISON OF DRINKING CRIME AND ITS PUNISHMENT WITH THE ISLAMIC DOCTRINE IN THE 16TH CENTURY ÜSKÜDAR SHERIYE RECORDS

Ayşe Betül YENER*

Öz

İnsanların toplum halinde yaşayabilmeleri için hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmuş; her devlet toplum düzenini sağlayabilmek için birtakım kurallar koymuş ve uyulması için bunları belli yaptırımlarla desteklemiştir.

İçki içme fiili İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tedrici bir şekilde yasaklanmış ve İslam hukuk doktrininde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu makalede Osmanlı toplumunun sosya-kültürel ve hukuki hayatının kaydedildiği şeriye sicilleri vasıtasıyla 16. yy Üsküdar toplumunda Klasik İslam Hukuku'nun uygulamaya nasıl yansıtıldığını inceleyeceğiz. Ayrıca fetva mecmualarında konuyla ilgili fetvalar ele alınıp 16. yüzyıl şeriye sicillerindeki kayıtlarla mukayese edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyye Sicilleri, İçki, Hukuk, Osmanlı.

Abstract

Law rules have been necessary for centuries to enable people to live in society; every state has set a number of rules to provide for community regulation and has supported certain sanctions for compliance.

Drinking is practically prohibited from the earliest times of Islam and discussed in detail in the doctrine of Islamic law. We will examine how classical Islamic law is reflected in practice in Uskudar society over the centuries of 16th century by means of the sheries registering the social, cultural and legal life of Ottoman society in article. We will compare the fetwa, relevant the subject in the records, with the court records in the 16th century

Keywords: Sheriye Records, Drinking, Law, Ottoman.

GİRİŞ

İnsan; Allah'ı Teala'ya, kendine, topluma ve tabiata karşı birtakım yükümlülükler taşıyan buna uygun hak ve yetkilerle donatılmış sorumlu ve sosyal bir varlıktır (Kutluer, 2000: 22, 320-321). Toplum halinde yaşamak zorunda olan insanların uyması gereken kuralların en başında hukuk kuralları gelir. Hukuk kuralları kişilerin birbirleriyle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen, uyulması kamu gücüyle desteklenen sosyal kurallar bütünüdür (Bilge, 2014, 13).

Tarih boyunca uygulanagelen İslâm hukuku, Osmanlılarda da önceki İslam ve Türk devletlerinden alınan mirasla şekillenmiştir. Emevi ve Abbasi Devletleri döneminde teşekkül eden İslam Hukuku, Orta Asya Türk devletlerinde tatbik edilen hukuk geleneğiyle beraber Osmanlı hukukunu oluşturmuştur. İslam hukuku Osmanlı hukukunun omurgasını oluştururken; bu hukukun yapısı gereği ayrıntılı düzenlemenin olmadığı alanları Türk devlet geleneğini temsil eden padişahların koyduğu kurallar doldurmuştur. (Aydın, 2007:33, 515) Bu hukuk sistemi kaynakları itibariyle şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılır. Şer'i hukuk Osmanlı da Kuran, sünnet, icma ve kıyas gibi şer'i deliller yoluyla müctehidlerin tedvin ettikleri hukuki kurallardır. Osmanlı kanunnâmelerinde şer' veya Şer'i şerif şeklinde yer almakta ve hiçbir şahıs ya da heyetin tasdikine ihtiyaç olmaksızın geçerli olup bütün Müslümanları bağlamaktadır. Osmanlı devletinde aynı zamanda bunlar özel hukukun tamamına yakınında ve kamu hukukunun çoğunluğunda esas kabul edilen kurallardır (Akgündüz, 1990, 49).

A. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ

Osmanlı Devleti'nin yargı mercii kadıların görev yaptığı Şer'iyye mahkemeleridir. Ancak Divân-ı Hümayunda da bazı ceza davalarına bakılmıştır.

Şer'iyye defterleri Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada her tabakadan insanlar arasındaki hukuki ilişkilere dair kayıtları içeren; Osmanlı hayatının (aile, toplum, ekonomi ve hukuk vb) tarihine dair en önemli kaynaklardır. Kadıların Osmanlı sistemindeki etkin rolleri sebebiyle şer'iyye sicilleri sosyal ve yerel

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku, Edirne Havsa İlçe Müftülüğü Kuran Kursu Öğreticisi.

tarikh çalışmaları da ana kaynak niteliği taşımaktadır (Uğur, 2010:39, 8). Bir fiilin mahkemeye intikal edebilmesi için suç sayılması gerekir. İslam dini koyduğu yasakları haram olarak nitelendirmiş, bunların müeyyidelerini uhrevi cezayı gerektiren günah kavramı ile ifade ederek kişilerin vicdanına bırakmış ceza hukuku alanı dışında tutmuştur. Haram olması açısından cezai müeyyide gerektirmeyen domuz eti yeme, faizli alım satım gibi fillerin dışında cezai müeyyide gerektiren içki içme fiiline ceza terettüp edilmiştir (Yıldırım, 2011, 34).

Cezai müeyyide gerektiren içki içme fiilinin oluşabilmesi kişinin; hür, Müslüman, akıllı olması ve bilerek içmesi gerekir. Şer'iyeye sicillerinde içki içme cezası genellikle ikrar, hamr kokusu, şahitler ve sarhoşluk sebebiyle sabit olmuştur. Mahkemeye intikali de aynı sebeplerle ya da sarhoş kimselerin taşkınlık yaparak mahalle halkının huzurunu bozması sebebiyle olmuştur.¹

B. İÇKİ İÇME FİİLİNİN YASAKLANMASI VE HUKUKİ DAYANAĞI

İslam dininin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim alkollü içkilerin yasaklanması hususunda tedrici bir yöntem izlemiştir. İçki Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere dört merhaleyle haram kılınmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.s) henüz Mekke'deyken nazil olmuştur. "Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden şerbet, şıra (içecek) ve güzel rızık elde edersiniz. Düşünen millet için bunda ibret vardır (Nahl, 16/67).

Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, "Şarap malı yok ediyor, akli gideriyor. Onu bize açıklaması için diye Allah Teâlâ'ya dua ediver," dedi ve "Allah'ım! Bizi içki hakkında yeterli bir açıklama ile aydınlat" diye dua etmeye başladı (Halebi, 1976, c.2 ,401; Serahsi, 2008, c.24). Bu konuda ilk olarak şu âyet nazil oldu: "Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlar için bazı yararlar vardır. Fakat günahları, yararlarından daha büyüktür." (Bakara 2/219).

Bu âyeti kerime nazil olunca Müslümanların kimi "büyük günah" diye içkiyi terk etmiş, kimi de "insanlara faydası da var" deyip içmeyi bırakmamışlardır.

Bir gün Abdurrahman bin Avf (r.a.) bir ziyafet vermiş, Ashab-ı Kiramdan bazıları o ziyafette hazır bulunmuşlardır. Abdurrahman bin Avf (r.a.) onlara yedirmiş içirmişti. Akşam vakti olunca birisi imam olmuş Kafirun Suresi'ni yanlış okumuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer "Ya Rabbi bize beyanında ziyadelik yap" diye dua etmiş ve şu mealdeki âyeti kerime nazil olmuştur (Serahsi, 2008, c24, 1).

"Ey inananlar! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de cünüpken yolcu olmanız müstesna gusül yapmadıkça namaza yaklaşmayın." (Nisa 4/43).

Bu surette içki yalnız namaz vakitlerinde ve ilk defa olmak üzere haram kılınmıştır. Artık içenler onu yatsı namazından sonra içiyorlar, sarhoşluk zail olduktan sonra sabah namazını ve sabah namazından sonra da öğleyi, ikindiği, akşamı, yatsıyı kılıyorlardı (Serahsi, 2008, c24, 1).

Utban bin Malik (r.a.) bir verdi. Müslümanlardan bir kısım insanları da davet etti. Said bin Ebi Vakkas (r.a.) da oradaydı. Ziyafet yemeği için hazırlanan kızarmış deve kellesini yediler içtiler başları iyice dumanlanınca asâlet iddialarına kakıştılar. Sâd (r.a.) de bu alanda kendi asâletini, soyunu, kavmini öven ensârı hicveden bir şiir okudu. Ensardan biri buna öfkelenmiş. Devenin sofradan kalkan kellesini alıp onunla Sâd'ın (r.a.) kafasını yaraladı. Sâd (r.a.) Resûlullah (s.a.s) efendimize müracaatla o kişiyi şikâyet etti (Serahsi, 2008, c24, 1).

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.):

"Ya Rab! Şu içki hakkında bize açıcı bir açıklama yap" diye dua etti duanın akabinde şu mealdeki âyeti kerime nazil oldu:

"Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?" (Maide 5/90 91) Bu ayet ile içki haram kılınmıştır.

B. 1 MÜSKİRAT

"Müskir" kelimesi, "s-k-r" fiilinin ifal kalıbından ism-i failidir ve sözlükte "sarhoş eden içki, sarhoş eden şey" anlamlarına gelmektedir. Bunlar hem yenilmesi hem de içilmesiyle insana sarhoşluk veren şeylerdir (Bozkurt, 2000:21, 455). Kaynatılmadan kendi kendine kabaran, şiddetini artıran ve köpük atan yaş üzüm suyuna hamr denir (İbn Abidin, c. 8, s. 233). Hamr dışında yapıldıkları maddelere göre ismi değişen farklı içki türleri de vardır (Baktır, 2000:21, 458).

C. HAD

İslam hukuku vahye dayanan gelişen ve tüm düzenlemeleri vahyi prensipler ışığında geliştirilen bir hukuk sistemidir. Vahiy, İslam Hukukçuları nezdinde Kitap (Kuran-ı Kerim) ve sünnetle temsil edilmekle beraber hüküm kaynağı niteliğindedir. Yüce Allah'ın nasslarda (kitap ve sünnette) kendisine ait bir hak

¹ Üsküdar 01, hüküm no: 295, 313,343,677,718

olarak cezalarını takdir ettiği suçlara "had suçları" veya "haddi gerektiren suçlar" adı verilir. Had kelimesi fıkhi istilahta Kuran ve sünnette belirlenmiş, kısas ve diyet dışındaki cezai müeyyideleri ifade eder (Bardakoğlu, 1996:14, 546-547).

Sarhoşluk veren içkinin haram oluşunun kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Buna ceza terettüp ettiğini bildiren, cezanın teşri kaynağı Resulullah (sas)'in "Şarap içeni dövün. Şayet tekrar içerse, tekrar dövün." hadisidir. Haddin miktarının kaynağı icmadır (Halebi, 1980, 683).

C.1 İçki İçme Cezası Uygulanan Kişide Bulunması Gereken Özellikler

Müslüman olmalı: Müslüman olmayan kimseye içki içme cezası uygulanmaz (Kasani, c. 9, 213; Fetava-yı Hindiyeye, c. 4, 53). Serahsi'ye göre; "Hiçbir içki konusunda zımmîye had gerekmez (İbn Abidin, c.8, 231). Çünkü onlar içkinin mübah olduğuna inanmaktadır. Had cezasını gerektiren neden için haram olduğuna inanmak koşuldur. Çünkü had cezası, yasaklanan fiili işlemekten vazgeçirmek için meşru kılınmıştır. Haramlığına inanmadan bu gerçekleşmez (Serahsi, 2008, 46).

a- Mükellef olmalı: Hadler, sadece mükellef kimseler için uygulanır. Çocuklara, mecnûnlara ve bunak kimselere had uygulanmaz. (Kasani, c. 9, 213) Çünkü bu durumdaki insanlar, özürlerinden dolayı mükellef olarak kabul edilmezler. Dolayısıyla mükellefi bağlayan hükümler bu kimseleri bağlamamaktadır (Ebu Zehra, 1994, 162).

b- İkrahtan altın olmama: İçki içme cezasının yerine getirilmesi için kişinin içkiyi kendi hür iradesiyle içmiş olması gerekir. Şayet zorlanarak içmişse zorlanma şekli ister mülci ister gayri mülci olsun kendisine ceza uygulanmaz (Kasani, c9 s. 214; Ebu Zehra, 1994, s162; İbn Abidin c.8 s.235).

c- Zaruret durumunda olmama: Zor durumda kalan kimse susuzluktan ölmekten korkar ve susuzluğunu giderecek kadar hamr içerse had uygulanmaz. Ancak sarhoş oluncaya kadar içmesi helal olmaz (Serahsi, 2008, 42; İbn Abidin, 1987:16, 53; İbn Abidin, c8, 233).

d- İçkinin haram olduğunu bilme: Buna göre harbi bir kişi müslüman olarak İslam ülkesine geldikten sonra haram olduğunu bilmeyerek ya da sirke zannederek hamr içerse bu kimseye had cezası uygulanmaz. İslam ülkesinde yaşayan bir Müslümanın, hamr içtikten sonra onun haram olduğunu bilmediğini söylemesi bundan farklıdır. Çünkü İslam ülkesinde Müslümanlar arasında hamrın haramlığı meşhurdur (Serahsi, 2008, 47; İbn Abidin, c8, 235).

e- Bilerek içmelidir.

f- Ağız yoluyla içilmelidir.

g- Nâtik olmalıdır: "Dilsiz şüphe için had vurulmaz. Gerek dilsizin içki içtiğine şahitler şahadet etsin, gerekse kendisinin bilinen işaretiyle sabit olsun had vurulmaz. Çünkü konuşmuş olsa zorla veya boğazına duran lokmayı geçirmek için içmiş olduğuna haber verebilir." (İbn Abidin, c8, 232; Fetava-yı Hindiyeye, c. 4, 53)

D. İÇKİ İÇME HADDİNİN HADİS KAYNAKLARINDAKİ UYGULAMALARI

Kur'an-ı Kerim'de bu suçtan dolayı kişiye nasıl ve ne kadar ceza verileceği konusunda belirlenmiş bir miktar yoktur. Ancak, bu hususla ilgili; Hz. Peygamber (s.a.s) çeşitli şekilde; el ile, ayakkabı ile veya elbise parçası ile içki içenin dövülmesini emretmiştir.

Bu konuyla ilgili hadislerle bakalım.

1-Hz. Peygamber Döneminde

Ebû Hureyre'den rivayetle Peygamber (sas)'in huzuruna şarâb içmiş bir kimse getirildi Allah Rasülü (sas) : "Şu adama vurunuz!" buyurdu. Bunun üzerine kimimiz eliyle, kimimiz ayakkabısı, kimimiz de ihramıyla vurdu. Daha sonra bazıları bu kişiye: "Allah seni kahretsin, rezil etsin!" dediler. Hz. Peygamber: "Hayır öyle söylemeyin, bu adamın aleyhine şeytâna yardım etmeyiniz." buyurdu (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 14 13).

Ukbe İbnü'l-Hâris (ra) şöyle tahdîs etti: Peygamber (sas)'in huzuruna Nuaymân yâhud oğlu sarhoş olarak getirildi. Evde bulunan kimselere ona vurmalarını emretti. Oradakiler ona ayakkabılarla vurdular. Ben de ona vuranlar arasında idim (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 13).

Peygamber (sas) zamanında Abdullah isminde bir adam vardı. İnsanlar tarafından kendisine "Himâr (Eşek)" lakabı takılmıştı. Bu kişi Rasûlullah (sas)'i güldürürdü. Peygamber (sas) bu adama, şarâb içtiği için celde cezası uygulamıştı. Bir gün Abdullah yine huzura getirildi, Peygamber celde vurulmasını emretti, ona bu ceza tatbik edildi. Topluluktan birisi: Yâ Allah, şu adama la'net et, içki yüzünden ne kadar da çok huzura getiriliyor! dedi. Bunun üzerine Peygamber: "Ona la'net etmeyiniz! Vallahi kesin olarak biliyorum ki bu zât muhakkak Allah'ı ve Rasûlünü sevmektedir" buyurdu (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 14 13).

2- SAHABE DÖNEMİ

HZ. EBUBEKİR

Peygamber (sas) şarâb içme suçunda, yapraklan soyulmuş hurma deyneği ve ayakkabılarla vurma cezası uygulamıştır. Ebû Bekr de içki içen kimseye kırk deynek vurmıştır (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 13).

HZ. ÖMER

Sâib ibn Yezîd (ra) şöyle demiştir: Rasûlullah (sas) zamanında, Ebû Bekr'in halifeliğinde ve Ömer'in halifeliğinin ilk döneminde bize şarâb içen biri getirildiğinde, bizler ona doğru kalkar, ellerimizle, ayakkabılarımızla ve ridâlarımızla vururduk. Ömer'in halifeliğinin sonunda, Ömer sarhoşa kırk deynek vurdu. Nihayet insanlar içki içmek ve fesâd çıkarmakta ileri gittikleri zaman, Ömer sarhoşlara seksen deynek vurdurdu (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 14).

HZ. ALİ

Ebu Husayn şöyle tahdis etti. Ben Umer ibn Saîd en-Nahaî'den işittim, şöyle dediğini duydum. Ben Ali ibn Ebî Tâlib'den işittim, şöyle dedi. Ben herhangi bir kimseye hadd vurup da onun ölmesinden dolayı nefsimde üzüntü duymuş değilimdir. Ancak böyle bir üzüntüyü içki içen kimse hakkında duymuşumdur. Şayet içki içen kimse haddenden dolayı ölseydi, muhakkak ben onun diyetini verirdim. Çünkü Rasûlullah (sas) içki içenin haddini kanunlaştırmamıştır (Buhari, Kitabu'l-Hudud, m1415/h1995, 14).

Sınırı belirlenmeyen bir cezanın sayısı ise hakimın vereceği karara göre değişebileceğinden İslam hukukçuları cezanın sayı sınırı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Maverdî'nin Ahkamu's-Sultaniye'sinde bu konu şöyle geçmektedir.

"Halk içki içenin cezası hakkında ihtilaf edince Hz. Ömer bu konuda sahâbe ile istişarede etmiş ve şöyle demiştir:

- Görüyorum ki, insanlar, içki içenin cezası hakkında farklı fikirdedirler.

Bunun üzerine Hz. Ali,

-İçki içene 80 celde vurulması fikrindeyim. Çünkü içki içen sarhoş olur, sarhoş olunca da ne söylediğini bilmez. Ne söylediğini bilmeyen iftirâda bulunur. İftirada bulunanın cezası da 80 değnektir."

Bunun üzerine Hz. Ömer 80 değnek had vurdu (Maverdi, 1980, 284).

Hz. Ali'nin yukarıda zikri geçen rivayetine göre içki içen kimse infaz sonucu ölürse diyeti gerekir. Diyet miktarında ise fıkıh alimleri iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre tam diyet verilir. Çünkü cezalandırılmakta ileri gidilmiştir, diğer görüşe göre yarım diyet verilir.

Bir kişi içki içmeye zorlansa veya haram olduğunu bilmeyerek içse cezalandırılmaz. Susuzluğunu gidermek için içki içerse cezalandırılır. Çünkü içki susuzluğu gidermez. İlaç maksadı ile içerse cezalandırılmaz. Belki onu içmekle hastalığından kurtulabilir. Sarhoş etmeyen hurma suyunun mübah olduğuna inanır ve içerse cezalandırılır. Yargılama usûlünde ise, sarhoşun kendisi sarhoşluk veren şeyi içtiğini ikrar eder veya iki şahit bu kişinin içkiyi kendi iradesi ile içtiğine dair şahitlikte bulunursa, sarhoş olduğu bilinmese de bu kişi cezalandırılır (Maverdi, 1980, 284).

E.İÇKİ İÇME SUÇUNUN İSPATI

E.1 SUÇ DELİLLERİ

a- SARHOŞLUK:

Had cezasını gerektiren sarhoşluk Ebu Hanife'ye göre; yeri gökten, dişiyi erkekten ayıramayan sözünün çoğu saçma sapan olan kimsedir (İbn Abidin, c.8 s. 237; Serahsi, 2008, 45; Halebi, 1980, 683; ibn Abidin, 1987, 53). Ebu Yusuf ve Muhammed (ra)'ya göre ise "sözünü karıştırması, konuşmasında ve verdiği cevapta istikrarın olmamasıdır." (Serahsi, 2008, 45; ibn Abidin, 1987, 53). Alimlerin çoğu Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in (ra) görüşünü tercih etmişlerdir (Serahsi, 2008, 45; Halebi, 1980:1, 683). Serahsi'ye göre de Nisa suresinin 43. ayeti (Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.) bu görüşü desteklemektedir (Serahsi, 2008, 45).

Bir kişinin sarhoş olup olmadığını tespit etmek için Kafirun suresi okutulması bir metod olarak karşımıza çıkmaktadır. Belh alimlerinden nakledildiğine göre onlar, bu durumdaki kişiye Kur-an'dan bir sure okutulması hususunda görüş birliğine varmışlardır. Eğer okuyabilirse o sarhoş değildir. Hatta rivayete göre polis Belh emirine sarhoş birini getirdiğinde emir ona Kâfirun suresini okumasını emretti. Ancak sarhoş emire dönerek önce sen Fatiha suresini oku bakayım dedi. Emir **أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** diye başlayınca "Dur sen iki yanlış yaptın; okumaya başlarken eûzu çekmedin. Bazı kıraat alimlerine göre Fatihadan bir ayet olan besmeleyi terk ettin" dedi. Bunun üzerine emir utandı. Onu getiren polisi dövmeye başlayarak şöyle dedi: Ben sana sarhoş birini getirmeni emrettim sen ise bana Belh kıraat alimini getirdin (Serahsi, 2008, 46).

Aynı konu üzerinde İbn-i Velid (ra)'dan gelen rivayete göre o "Ebu Yusuf'tan haddi gerektiren sarhoşluğu sorduğumda "Sarhoş olan kimseye, Kafirun suresi okutturulur. Eğer yanılırsa sarhoştur." diye cevap verdi. Ben; "Bu surede sarhoş olmayan da yanılır. Bu takdirde, bu sure okutulmakla sarhoşluk nasıl tespit edilir." diye sorduğumda, Ebu Yusuf "Bir kimse şarap içip namaza başladı ve namazda bu sûreyi okuyamadı, bunun üzerine şarabı haram kılan âyet-i kerime bu sureyi okuyamayan kişi hakkında nazil oldu." diye cevap verdi." (Halebi, 1980, 683).

Kişinin sarhoş olduğu tespit edilince sıra verilmesi gereken cezaya gelir. Ancak sarhoş durumunda tanıklar onun içki içtiğine dair şahitlik etseler bile had cezası uygulanmaz. (Fetava-yı Hindiyeye, c. 4, 53) Cezada amaç suçluyu caydırmaktır, sarhoşken ceza uygulandığında amaçlanan terbiye gerçekleşmemiş olur (Serahsi, 2008, 46; Mevsili; 2012, 523; İbn Abidin, c8, 235; Kuduri, 2015, 485).

b- KOKU

Hanefilere göre; Müslüman bir kimse aleyhinde tanıklar içki içtiğine dair şahitlik etmedikçe ya da kendisi ikrarda bulunmadıkça sadece hamr kokusu sebebiyle had cezası verilmez. Çünkü hamr içme durumu zâruret ya da ikrah altında gerçekleşmiş olabilir. Bu gibi sebeplerle de had cezası uygulanmaz. (Serahsi, 2008, 46; Mevsili, 2012, 523; Kasani, c9, 215-216; Halebi, 1980, 683; İbn Abidin, 1987, 54) Bir kimse içkinin kokusu kaybolduktan sonra içki içtiğini ikrar etse İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'a göre bu kişiye had cezası tatbik edilmez (Fetava-yı Hindiyeye, c. 4, 53; İbn Abidin, c. 8, s. 237).

c- KUSMA

Bir kişinin ikrarı ya da aleyhine yapılan şahitlik olmadıkça sadece kusması sebebiyle had cezası verilemez. (Kasani, c9, 216; Serahsi, 2008, 46; Mevsili, 2012, 523; İbn Abidin, 1987:16, 53-54) Şahitler o kişinin şarap içtiğine veya sarhoş olduğuna şahitlik edince, kadı kendilerine şarabın ne olduğu, içkinin ne zaman, nerede içildiğine, ikrah altında mı yoksa başka şekilde mi olduğuyla ilgili detaylı sorular sorar. Arkasından şahitler için tezkiye ister. (İbn Abidin, c8, s236) Ayrıca şahitlerin beyanının aynı olay ve aynı zaman dilimini ifade ediyor olması şarttır (Serahsi, 2008, 47).

E.2 İSPAT YÖNTEMLERİ

a- İKRAR

İkrar kendi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermedir. İkrar suçun ispat yollarından biridir. İmam-ı Âzam ve İmam-ı Muhammed'e göre bir kimse kendi hür iradesiyle içki içtiğini bir kere ikrar etse bu kimse ayılınca had cezasına çarptırılır. İmam-ı Yusuf'a göre ise iki defa ikrar etmesi gerekir (Halebi, 1980, 682). Sarhoş bir kimse sekr halindeyken ikrarda bulursa bile o kişiye had cezası tatbik edilmez (Fetava-yı Hindiyeye, c. 4, 52).

b- ŞÂHİTLİK

İspat yöntemlerinden biri olan şahitlik için bazı şartlar aranır. Fetava-yı Hindiyeye'ye göre şahitlik yapan kimse adil, akıllı, buluğa ermiş, Müslüman ve natık olmalıdır. (Fetava-yı hindiyeye, c. 4, 53). İçki suçunun ispatında iki erkek kişinin şahitlik yapması gerekirken, (Kuduri, 2015, 487; Halebi, 1980, 682) kadımların erkeklerle birlikte şahitlik yapması kabul edilmez. (Fetava-yı hindiyeye, c. 4, 53; Kuduri, 2015, 487).

F. 16. YY'da OSMANLI SİYASİ ve SOSYAL DURUMU

16. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasi güç açısından tarihindeki en yüksek seviyeye ulaşırken, dünya siyasi tarihinde de söz sahibi küresel bir aktör haline gelmiştir. Bu devirde halkın kültür ve refah seviyesi yükselmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı'nın saltanat makamında İkinci Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566), İkinci Selim (1566-1574), Üçüncü Murad (1574-1595) ve Üçüncü Mehmed (1595-1603) bulunmuştur.

Osmanlı, bu yüzyıla İkinci Bayezid'in ılımlı yönetiminde girmiştir. II. Bayezid tahta çıktığında muhaliflerin taleplerine uygun hareket etmiştir. Özellikle hükümdara serbestçe hareket etme yetkisi tanıyan örfi uygulamaları düzenlemesi ve sınırlandırması dikkat çekici olmuş, bu çerçevede şer'i esaslar daha ön plana çıkarılarak XVI ve XVII. yüzyıl boyunca devletin temel hukuki unsurunu oluşturan esaslar olgunlaştırılmıştır. II. Bayezid'in saltanatı zamanında Cem Sultan hadisesi Osmanlı Devleti'nin dışarıda aktif bir siyaset izlemesini engellemiştir. Ayrıca II. Bayezid'in ılımlı tavrı, Osmanlı hakimiyetine karşı memnun olmayan grupları isyana cesaretlendirmiştir. Şah İsmail'in Anadolu'da yaptığı siyâsî propaganda XVI. yüzyıl başlarından itibaren Sünniliği bir devlet siyaseti haline getirme eğilimi güçlenen Osmanlılar için iç sorun olmaktan çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı hakimiyet alanlarında çıkan huzursuzluklar Sultan İkinci Bayezid tarafından önlenememiştir. Bu durum karşısında Şehzâde Selim, yeniçeri desteğini de alarak babasını tahtı bırakmaya zorlamış ve tahta oturmuştur. Birinci Selim (Yavuz), tahta geçtikten sonra, muhtemel taht kavgasını önleyecek tedbirlerini alıp, Çaldıran zaferiyle Şah İsmail'i yenerek Safevî tehlikesini ortadan kaldırmıştır. Padişahlığı döneminde Anadolu'da birlik sağlanmış; halifelik Abbasilerden Osmanlı

Hanedanı'na geçmiştir. Ayrıca Birinci Selim'in fetihlerinin önemli bir diğer sonucu da devrin en önemli iki ticaret yolu olan İpek ve Baharat yolunun Osmanlı'nın eline geçmesidir (Emecen, 2007:33, 493).

Kanûnî Sultan Süleyman dönemi ise Osmanlı'nın altın çağı olmuştur. Kanuni sultan Süleyman tahta çıktığında tek veliaht olduğu için son derece rahat bir konumda olmuştur. Bu yüzden hükümdarlığının ilk dönemi kudreti zaafa uğramadan geçmiştir. Osmanlıların Avrupa'daki gücü yeniden etkili olmaya başlamış, Osmanlı Batı siyaset arenasında bir denge unsuru haline gelmiştir (Lekesiz, 1997, 140). Kanuni Sultan Süleyman, askerî ve siyasi başarılarının yanında, kanunnameleri günün şartlarına göre yeniden düzenleyerek bir kanunnameler devri oluşturmuştur. (Emecen, 2007:33, 493) Ancak 16. yüzyılda, Kanuni'nin hükümdarlığının ikinci yarısından itibaren, Osmanlı siyasi düzenini derinden etkileyen bazı olaylar vuku bulmuş ve hükümdarlığının son on yılına doğru kendisinin de pişmanlık duyacağı olumsuz birçok gelişmeyle beraber siyasi yozlaşma meydana gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşının ilerlemesine paralel olarak tahta kimin oturacağı konuşulmaya başlamıştır. Sadrazam Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan Şehzade Selim'in padişah olmasını isterken Amasya valisi olan Şehzade Mustafa'nın Safeviler'le yürüttüğü mücadelede elde ettiği başarı onu daha güçlü kılmış ve tahta bir adım daha yaklaştırmıştır. Sadrazam Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan çevirdikleri entrikalarla Şehzade Mustafa'yı idam ettirmiş, Şehzade Selim'in yolunu açmışlardır. Şehzade Selim'in Şehzade Bayezid'le girdiği rekabette Kanuni siyasi iktidarsızlığa son vermek için Şehzade Selim'le beraber hareket etmiş ve tahtı Şehzade Selim'e bırakmıştır (Lekesiz, 1997, 141).

G. KANUNİ DEVRİNDE İÇKİ İÇME SUÇU

Bu dönemde içki içmenin yaygınlaşmasını engellemek için bazı tedbirler alınmıştır. Kanunnâme çıkarmak, meyhaneleri kapatmak bu tedbirlerden sadece bir kaçıdır.

Kanuni devrinde kanunnamede içki içme suçu "Eğer bir kişi hamr içse, kadı ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına." (Akgündüz, 368:4, 1992) şeklinde yer almış olup cezası belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti içerisinde bir çok ulus ve bir çok dini barındırdığı için gayri müslim tebaaya İslâm Hukuku çerçevesinde bazı imtiyazlar tanınmıştır. İçki içebilme, ticaretini yapabilme, meyhane açabilme bu imtiyazlardandır. Meyhaneler gayri müslimlerin bulunduğu yerlerde açılır eğer müslüman mahallede açılırsa kapatılmıştır. Ancak meyhane müşterileri sadece gayri müslimlerden oluşmamaktadır. Bu yerlerin toplumu etkileyen tarafına bakıldığında da birçok şikayet aldığı görülür. Meyhanelerin fuhsun, özellikle de homoseksüel ilişkilerin buluşma mekanı haline gelmesi, meyhanelerden çıkanların mahalle halkını rahatsız etmeleri, onlara tacizde bulunmaları gibi hususlarda şikayetlerin artması üzerine 16. yüzyılın ikinci yarısına girilirken meyhanelerin kapatılması kararı alınmıştır. 1554 tarihli bir fermanla ve Bursa Subaşısına gönderilen 1559 tarihli fermanla meyhanelerin kapatılması emredilmiştir. Ancak bu yasaklara rağmen tarih kaynakları ülkede çok sayıda meyhanelerin açık olduğunu hatta yenilerinin açıldığını belirtmektedir. Osmanlı idaresi meyhanelerin kapatılması konusunda yaygın bir başarı sağlayamamıştır (Bilgin, 2003, 98-99). Dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi de Cuma namazı kılınan bir beldede gayri Müslimlerin kendi hallerine kimseye zarar vermeden de olsa eğlence düzenlemelerinin caiz olmadığını ve Müslüman idarecilerin mutlaka bu eğlencelere mani olması gerektiğini vurgulamıştır (Bilgin, 2003, 105).

H. 16. YÜZYIL ÜSKÜDAR ŞERİYYE SİCİLLERİNDE İÇKİ İÇME SUÇUNA VERİLEN CEZALAR

16. yy ait yedi şeriyeye sicilleri defterinde 39 davada içki içme suç olarak ele alınmış 4 davada² had cezasına 3 davada ise tazir³ cezasına hükmedilmiştir. Bir davada da hapis cesası⁴ verilmiştir. Suçların tespiti genellikle hamr kokusu ve ikrar ile olmuştur. O dönemde verilen fetvaları incelediğimizde özellikle Ebussuud Efendi, Kanuni döneminin siyasi-idari olaylarında etkin olmuş, döneminin hukuk sistemine kanunname ve ma'ruzatları ile katkıda bulunmuş ve fetvaları ile yön vermiştir (Düzdağ, 2013, 15).

Ertuğrul Düzdağ'ın Şeyhülislam Ebussuud Efendiye ait ma'ruzatları incelediği çalışmasında içki içmeyle ilgili fetvalardan örnekler şunlardır:

704. MES'ELE: Evinde hamr kurup içen Müslümana ne lazım olur.

ELCEVAP: Had ve ta'zir lazım olur.

705. MESELE: "Bir kasabaya -hâşâ- hamr getirsinler nesne yoktur" diyen Müslümana ne lazım olur?

ELCEVAP: Ta'zir-i şedid ve habs-i medid lâzımdır (Düzdağ, 2013, 146).

² Üsküdar 01 c. 1 s.134 hüküm no:81, Üsküdar 01, c. 1, s.412, hüküm no:764; Üsküdar, 02, cilt:2, s.148, hüküm no:234; Üsküdar 09, c. 4, s.135, hüküm no:207

³ Üsküdar 01, c. 1, s.174, hüküm no:195; Üsküdar 01, c. 1, s.313, hüküm no:526; Üsküdar 14, c. 5, s.281, hüküm no:632

⁴ Üsküdar 01, c. 1, s.227, hüküm no:343

Fetva mecmuaları, kanunnameler ve şeriyeye sicillerinde verilen cezaları karşılaştırdığımız zaman birbirlerine mutabık olduklarını ancak benzer ya da aynı şartlarda da olsa her suça ceza verilmemesini sadece sicillere kaydedildiğini tespit ettik. Bunun sebebi ile ilgili şeriyeye sicillerinde bir karineye rastlayamadık. Hatta bazı davalarda içki içme suçuyla beraber fuhuş yapıldığını⁵ belirten kayıtlar mevcut olsa da bu suçların kaydedildiği belirtilmiş ceza belirtilmemiştir. Bu gibi davalarda ya da sadece içki içme cezası verilmesi gereken davalarda cezanın verilmemesi sebebi olarak suçun sabit olmaması aklımıza gelse de şahitlerin tezkirlerinin yapıldığının belirtilmesi, bazı davalarda şahadetle beraber ikrarın dahi olması bu tespitimizi geçersiz kılmaktadır.

Bazı davalarda ise güvenliği sağlamakla görevli olan subaşı durumu mahkemeye ilemiştir.

Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Kasaba-i Üsküdar subaşısı Mustafa Bey mahrûse-i İslâmbol'dan olan Hasnâ bt. Abdullah ve Fatma bt. Ali'yi meclis-i şer'a ihzâr eyleyip takrîr-i merâm kılıp eyitdi ki mezbûreler İslâm[bol] İskelesi'nden gelip bunda nâ-mahrem Yusuf ve Hamza ile işret edip hamr ve arakı buldum pere[me]lerinde deyicek mezbûre avratlardan su'âl olicak ikrâr edip pereme ile bunda işrete ve seyre geldik deyicek mezkûrların ikrârları subaşı talebiyle tescil olundu.⁶

Şahsi hakları ilgilendiren davalarda sadece ilgili şahıslar davacı olabilirken içki içme gibi Allah hakkını ilgilendiren suçlarda, toplumun ortak düzeninin ihlali halinde, kamu düzenini korumaya memur yetkililer başta olmak üzere, toplumun fertleri bizzat zarar görsün veya görmesin hepsi ayrı ayrı davacı olabilir (Yavuz, 1994, 12-13).

Şeriyeye sicillerine baktığımızda içki içme suçunun tespiti sarhoşluk⁷, hamr kokusu⁸, ikrar⁹, şahadet¹⁰ ile olmuştur. Bazı davalarda birkaç tespit yönteminin aynı anda kullanıldığı da olmuştur. Doktrinde bulunan tespit yöntemlerinden kismaya ise incelediğimiz defterlerde hiç rastlanmamıştır.

Şeyhülislam Ebusuûd Efendiye ait konuyla ilgili fetvalarla şeriyeye sicillerindeki benzer davaları karşılaştırdığımız zaman kayıtlarda gerekli cezanın verildiğini göremedik.

704. MES'ELE: Evinde hamr kurup içen Müslümana ne lazım olur.

ELCEVAP: Had ve ta'zir lazım olur (Düzdağ, 2013, 15).

Şadi'nin evinde içki meclisi kurup içki içirdiği

Vech-i tahrîr-i sicil [budur ki] Mahalle-i Ma'mûre kurbunda Ali Ağa mahallesinde sâkinân kıbtiyân tâ'ifesinden mahalle-i mezbûrede sâkin Şâti nâm çingenenin evinde elân hamr meclisi olup, üzerine varılıp mezkûr Şâdi ve Babacan ve İbrahim ve Kalender ve Mustafa ve Hüseyin ve mezkûr Şâdi'nin avratı ve Ahmed işbu mezkûrünün şürb-i hamr edip elân femlerinde râyiha-i hamr olduğu kendiler[i] i'tirâf ettikleri ecilden hâlen subaşı olan Ahmed Subaşı talebiyle kayd-ı sicil olundu.¹¹

Fetva mecmuasındaki fetvaya göre şeriyeye sicilindeki kayda ceza tatbik edilmesi gerekirken böyle bir karine mevcut değildir. Kanuni devrinde; meyhanelerin kapatılması, içkinin kanunname ile yasaklanması gibi alınan tedbirler uygulamada yeterli olmamış ve bu konuda bir başarı sağlanamamıştır.

SONUÇ

İnsanlık tarihine bakıldığı zaman hemen hemen bütün toplumlarda müskirat ve türleri bulunmaktadır. İslamiyetten önce arap toplumunda da içki yaygın bir alışkanlık ve bağımlılık olmuştur. İslamiyetin gelişiyile beraber toplum tedrici bir şekilde değişime uğramış; içki gibi kötü alışkanlıklarda aşama aşama yasaklanmıştır. Bu alışkanlıkların toplumdan uzaklaştırılması bazı hukukî müeyyideleri gerekli

⁵ Üsküdar 56, c. 9, s.148, hüküm no:278; Üsküdar 56, c. 9, s.207, hüküm no:442;

⁶ Üsküdar 09, cilt:4, sayfa:102 Hüküm no:100

⁷ Üsküdar 01, cilt:1, sayfa: 207 Hüküm no: 286, Üsküdar 56, cilt: 9, sayfa: 207 Hüküm no: 442

⁸ Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 174 Hüküm no: 195; Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 210 Hüküm no: 295; Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 227 Hüküm no: 343; Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 324 Hüküm no: 558; Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 374 Hüküm no: 677; Üsküdar 09, cilt: 4, sayfa: 85 Hüküm no: 47;

Üsküdar 14, cilt: 5, sayfa: 122 Hüküm no: 153; Üsküdar 14, cilt: 5, sayfa: 125 Hüküm no: 160; Üsküdar 17, cilt: 6, sayfa: 217 Hüküm no: 489; Üsküdar 17, cilt: 6, sayfa: 279 Hüküm no: 687; Üsküdar 51, cilt: 8, sayfa: 194 Hüküm no: 339

⁹ Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 313 Hüküm no: 526; Üsküdar 01, cilt: 1, sayfa: 412 Hüküm no: 764; Üsküdar 02, cilt: 2, sayfa: 148 Hüküm no: 234; Üsküdar 09, cilt: 4, sayfa: 135 Hüküm no: 207; Üsküdar 09, cilt: 4, sayfa: 308 Hüküm no: 756; Üsküdar 14, cilt: 5, sayfa: 172 Hüküm no: 297; cilt: 6, sayfa: 103 Hüküm no: 121;

¹⁰ Üsküdar 09, cilt: 4, sayfa: 321 Hüküm no: 796; Üsküdar 14, cilt: 5, sayfa: 281 Hüküm no: 632; Üsküdar 17, cilt: 6, sayfa: 279 Hüküm no: 688; Üsküdar 51, cilt: 8, sayfa: 126 Hüküm no: 155; Üsküdar 51, cilt: 8, sayfa: 266 Hüküm no: 525; Üsküdar 51, cilt: 8, sayfa: 269 Hüküm no: 535;

Üsküdar 56, cilt: 9, sayfa: 119 Hüküm no: 197; Üsküdar 56, cilt: 9, sayfa: 207 Hüküm no: 442

¹¹ Üsküdar 56, cilt: 9, sayfa: 98 Hüküm no: 136

kılmıştır. Hamr içen yada içki içip sarhoş olan kimseye verilen 40 daha sonraları 80 celde dayak bu uygulamalardandır. İslam hukuk doktrininde bu konu detaylı bir şekilde ele alınmış; haddin vurulması için gerekli olan suç delilleri, içki içme cezası uygulanacak olan kişide bulunması gereken özellikler, içkinin miktarı ve özellikleri olmak üzere detaylandırılmıştır. Bu makalede İslam hukuk doktrininde detaylıca ele alınmış bu konunun 16. Yy Üsküdar Şer'iyye sicilleri vasıtasıyla nasıl uygulandığını ele aldık. Aynı dönemdeki Fetva mecmualarındaki fetvalar, uygulamadaki kanunnameleri de inceleyerek yaptığımız mukayese sonucu yedi defterde yaklaşık 40 davada içki içme suçunun kaydedildiğini sekiz davada ceza verildiğini tespit ettik. Bazı davalarda içki içmeyle beraber farklı suçların işlendiği tespit edilse bile gerekli cezanın kaydı düşülmemiştir.

Ayrıca gayri müslim tebaya İslâm Hukuku çerçevesinde içki içebilme, ticaretini yapabilme, mahallerinde meyhane açabilme gibi imtiyazlar verilmiştir. Okuduğumuz şer'iyye sicillerinde örnekleri mevcuttur. Meyhanelerden çıkanların mahalle halkını rahatsız etmeleri, tacizde bulunmaları gibi şikayetler sebebiyle 16. yy ikinci yarısına girilirken meyhanelerin kapatılması kararı alınmış fakat Osmanlı idaresi bu konuda yaygın bir başarı sağlayamamıştır.

Konuyla ilgili detaylı bilgi için 17. ve 18 yüzyılda kapsayan şer'iyye sicilleri ve fetva mecmualarında içki içme suçu ve cezası adlı yüksek lisans tezine bakılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet (1990). *Osmanlı Hukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri*. Cilt:I, Hilal Yayınları.
- Aydın, Bilgin; Tak, Bilgin (2008). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil 1513-1521*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Aydın, M. Akif (2007). *Osmanlılar, Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (c. XXXIII, 515-521), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Baktır, Mustafa (2000). *İçki, Osmanlılar*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (c. XXI, 458-462), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Bardakoğlu, Ali (1996). *Had, Osmanlılar*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (c. XIV, 547-551), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Bilge, Necip (2014). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Turhan Yayınları.
- Bilgin, Vecdi (2003). *Fakih ve Toplum*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bozkurt, Nebi (2000). *İçki, Osmanlılar*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (c. XXI, 455-456), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Düzdağ, Ertuğrul (2013). *Ma'rûzât Şeyhülislam Ebussuûd Efendi*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ebu Zehra, Muhammed (1994). *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. çev: İbrahim Tüfekçi, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Emecen, Feridun (2007). *Osmanlılar*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (c. XXXIII, 487-496). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Fetâvâ-yı Hindiye*. çev: Mustafa Efe, cilt:IV, Ankara. Akçağ Yayınları
- Güler, Nuray (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil 1546-1549*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Gültekin, Orhan (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil 1549-1556*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Günalan, Rifat (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil 1579-1580*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- İbn Abidin (1987). *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*. cilt:XVI, İstanbul: Şamil Yayınları.
- İbn Abidin. *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*. çev: Ahmed Davudoğlu, cilt:VIII, İstanbul: Şamil Yayınları.
- Kasanî. *Bedaiü's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai'*. cilt:III, Beyrut/Lübnan, Daru'l Kütübü'l İlmiye.
- Kazan, Hilal; Yıldız, Kenan (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil 1582-1583*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kutluer, İlhan, (2000). *İnsan*. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (c. XXII, 320-323).Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Lekesiz, Hulusi (1997). *16. Yy Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (püritanist) bir Eleştirisi Birgivi Mehmet Efendi ve Fikirleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Maverdi. *Ahkamü's-Sultaniyye*. Beyrut/Lübnan, Daru'l Kütübü'l İlmiye.
- Mevsili. *el-İhtiyar Metni el-Muhtar li'l-Fetva*. çev:Celal Yeniçeri, İstanbul: Şamil Yayınları.
- Uğur, Yunus (2010). *Şer'iyye Sicilleri, Osmanlılar*. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (c. XXXIX, 8-11)Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Yıldırım, Mustafa (2001). *İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası*. *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XII-XII, s.31-52
- Yıldız, Kenan (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil 1534-1536*. İstanbul: İSAM Yayınları.